

զնա, ի բազում նուագս յիշեցոյց իւր ուխտն, եւ շուտով մի առիթ գտաւ արծարծել կայսեր անձնական փառքն Աուրբ - երկրի տիրապետութեամբ: Հին դերորդ խաչակրութեան ազդողորմ ելքէն յետոյ ժան - Բրիէն Երուսաղէմայ Թագաւորն եկել էր յԵւրոպա ի խրախոյս՝ եւ զօրաւից սրօնելոյ: Յրէտէրիկ կայսրն կորուսանելով ի 1222 ամի իւր կողակիցն, պապն ի քանապոսացումիւն մտաւ ընդ կայսեր եւ պակեց ըզ նա Ճան Բրիէնի եւ Մարիամ Մօստֆէրայի սիակ զստեր Խօլանդի հետ: Այդ պատկազրութիւնդ տեղի ունեցաւ ի 1223 ին, եւ որովհետեւ Երուսաղէմայ Թագաւորութեան իրաւունքն պատկանէր Խօլանդին, ի կողմանէ իւր մօր Յրէտէրիկ առաւ Պաղեստինայ Թագաւորական տիրութան, թէ եւ Բրիէն զայդ յափըշտակութիւն համարեց:

Կայսրն իւր չուն սրշել էր ի 1223 ին, բայց այն սակաւաւոր արգասիքն Ճան Բրիէնի օւղեւորութեանց, որ արել էր ի Գերմանիա, ի Սլաւնիա, յԱնգլիա եւ ի Գերմանիա, երեւէր որ այդ երկիրների ազնուականութիւնն կորուսել էր անդրածովեան սրշաւանաց փափաղն, պատճառ հայնայթեցին նմա խնդրել յապաղումն մինչ ի 1227. պապն շնորհեց այն թէ ունեամբ՝ որ եթէ զանցառութեան սայ իւր խոստմունքն՝ բանադրեալ լիցի, բայց զեւ պայմանաժամն յաւարտ չհասած՝ Ոնորիսս մտաւ ի 18 Մարտի 1227:

Արարիւն, Յուսարէ, Լատիներէն բաց ի իւր մարեիկ լեզուից, որ Արիսն զարում մեծ բան էր: Այս կայսրն առաջինն ճղել որ բերել տուաւ յետոյիս այլ երկիրներից բազմազան կենդանիք, որպէս օւղտ, վագր, առիւծ, եւ այլն. պատէր ի վէրիգի սի աստղաբաշխական մեքենայ, զոր եզիպտոսի սուլթանն էր Լուիլիւ. այլ էր մի վասն զհայտարէն զարգարեայ, որոյ մէջ տեսանելի էին արիպական եւ լուսնի ծագումն, նոցա շրջանքն, դիշերուայ եւ օրուայ ժամերի նշանակիլն: Ինքն լինելով հանձարեղ լատնատեղծ, կը յօրինէր խաչական տաղեր, որպէս եւ իւր որդիքն: Յաճախակի ընդդիմանալով սրտական յաղթահարութեանց, քանադրուել էր ի նոցանէ. զորս պատճառաւ է, որ սլաւոնապետութեան մօլի արքանակց տան Յրէտէրիկի օւխտադրութ, անպառ, հերետիկոս սակաւուանքն. ծաղրելի թուի մեզ այդ պատմազրոյց կրքոտ եւ տարելութեամբ լի խօսքերն, վասն զի քանի քանի մասնագիրք գովին զՅրէտէրիկ, որպէս իսկ տիպար մի Տշարիստ արքայր. թէ եւ արժանի է նմա մի յոյզս յանդիմանութիւն մի ժամանակ իւր բոլոր միտքն տալով Լոմբարդիան իտալեան, անձոյ թողոց Գերմանիան: Իւր կենսական զօրութիւնը նուազելով մեռաւ Յրէտէրիկ արժակաւելով ի բանադրանաց իւր Մոնթրուայ ամենասիրելի որդւոյ բազկաց մէջ ի 15 Գեկու 1239, զեւ իրացուցած իւր 66րդ հասակն:

Իւր յաջորդ Գրիգոր Թ. ն օժման յանգ առնելէն զինի յիշեցոյց անմիջապէս կայսեր այնքան ստիպեալ էր պապն, որ ինքն անձամբ կարողինալի պաշտօն վարելով ներկայացրաւ խաչն Յրէտէրիկի. քանզի համայն աշխարհ մեծ խորհուրդ տաճէր կայսեր ի Պաղեստին օւղեւորութեան վերայ. այդ պատճառաւ քահանայագետն չկարողանալով պարգեւել որ եւ իցէ յապաղումն, հարկադրեցաւ կայսրն նշանակել ճանապարհորդութեան ճիշտ ժամանակն որոշեալ ժամանակէն առաջ բազմաթիւ խաչակիրք հասին ի Պարսկմիակ Անգլիան հայնայթեց 60.000 անձինք: Ընդհանուր ժամադրութիւնն նշանակուեց ի Բրիտա, ուր կազմ էին նաւքն. ամարային շերմութիւնքն ծնուցին հիւանդութիւնք, որ խաչակրաց մեծ մասն ի կորուստ մատնեց:

Սակայն կայսրն առաքեց մեծ քանակութիւն պարէնի եւ ուտեստի, ու ինքն եւս մտաւ ի նաւ յ8 Սեպտ 1227 Տուրինժի Լանտորաւի հետ. անտի ժամանեց ի նաւահանդիսոն Օտրանտոյի, հաւանականարար րաժեշտ խնդրելու իւր ամուսնէն Գեռ հոգիւ հմաստ Տուրինժի Լանտորան՝ ընկճուեց ի խաչակիրս տիրապետող իւսնդութեանէն, ինքնին կայսրն այնպիսի ուժղաբար բռնուեցաւ, որ անմարմ եղիւ ծանապարհորդիւ. յովով խաչակիրք վերադառման, այլք հասին ի Պաղեստին առաջնորդութեամբ Լիմբուրգի դքսին: Պապն հաւանութիւն չը տալով կայսեր բաղրադանաց եւ յարակալելով ի միտս իւր, թէ մի ախտակրութիւն չը կարէ լուծանել մի նուիրական երգումն, բանադրեց զՅրէտէրիկ, առանց ինչ հարցարնութեան, ի 29 Սեպ. 1227: Բուռն թղթակցութիւնք տեղի ունեցան կայսեր եւ պապի մէջ, միաբերն ղառնացան առաւել քան զառաւել, զրեցին հայհոյանք եւ յաւուր Աւաղ Հինգշարթի 1228՝ Գրիգոր Թ. վերստին արձակելով բանադրանաց անհաւոր շանթն սպառնայաւ հրատարակել զկայսրն անկեալ Սիկիլիայ եւ Պոլլի իրաւունքէն, որք էին պարզական զաւառք Եկիղեցոյ. կայսրն ի փոխարինի զործեց մի բան, որ պապին ծայրահեղ վշտակրութեան առիթ եղեւ. Հռովմայ Գիբելինան*) ընտանաց մէջ,

(*) Կոնրադ Գ. Գերմանիոյ կայսրն տալով Գոտար դքսութիւնն Ալպեր Արշ կոչեցեալ Սաքսոնիոյ Լանդրաւին, Հենրիկոս Գոտար Սաքսոնիոյ դքսեան, որին պատկանէր Գոտարի դքսութիւնն, զէնք վեր առաւ կայսեր ղէմ, որոյ տալաւ կայսրն եւս առնե-

պապերի ամենատեղին էր Ֆրանսիականի դերդաստունն. կայսրն զնեց այդ ընտանեաց բոլոր կառուածքն եւ զամենեւին ի մի զաւառ վերադրելով յանձնեց նոյն Ֆրանսիականի ընտանեաց. ուստի Ֆրէտէրիկ այսու ունեցաւ հպատակք ի ծոց Հռովմայ:

Այս Ֆրէտէրիկ արքայս կամենալով ապացուցանել բոլոր աշխարհի, որ իւր հիւանդութիւնն կեղծիք չէր, ամուսնեց Ազօլէտի դուքս զԲայնօզն փոխանորդ իւր Խոտարկան իշխանութեանց, եւ ելանելով ի նաւ ի 44 Օգոստ. 1228՝ հասաւ յԱքսայ յ8 Սեպտեմբերի Պասլի յղացած միտքն լինելով ի խառնակութեան ծղել զկայսր, դիւրութեամբ յետս չէր կտակ իւր նըպատակէն, ուստի պատճառեց թէ Ֆրէտէրիկի սակաւամիւ զօրքն չէր կարող կատարել երդմնեալ ուխտըն, այլ այդ էր ի կողմանէ կայսեր մի խորամանկութիւն պատրել զաշխարհ եւ զեկեղեցի. այդ պատրուակաւ անդրանելով մի բանադրեալի ձեռօք կազմած ձեռնարկութիւնն, որ զեւ հաշտ չէր ընդ եկեղեցւոյ, մեծ խոչընդոտից եւ արդեւաց հեղինակն ինքըն եղել, քանզի կրկնեց Ֆրէտէրիկի բանադրանքն եւ առաքեց երկու Ֆրանսիականք ի Պաղնսսին պատուիրելոյ պատրիարքին, հաղեւորական կարգաց Գերմանացւոց եւ ի հակիրճ բան համայն քրիստոնէից, մի՛ հնադանդել կայսեր հրամանաց: Իրաց սոյնպիսի վիճակն ձգեց զՖրէտէրիկ ի խորին շփոթութիւն, մանաւանդ որ նա չգտաւ իւր ցանկացածի պէս Սիրիայի գործոց զրուսիւնն:

Թուի թէ նա չէր ձեռնարկել Երուսաղէմայ տիրապետութեան այնպիսի նուազ զբուժեամբ եւ չէր արւելրուէր ի Մէլիք - Քամրէն Ե. Եզիպտոսի Այուբեան սուլթանէն. վերջինս սրտաբազմ ունենալով իւր եղբոր Գամասկոսի սուլթանի հետ, կոչեց զՖրէտէրիկ նեցուկ կալ ինքեան. սակայն Գամասկոսի սուլթանն վաղամեռիկ լինելով ի 1227 ին՝ Քամրէն որպէս սուազ Այուբեան ամեն՝ զբաւել էր զՊաղես-

տին առանց որ եւ իցէ բան Յողոյ իւր եղբորորդոյն բացի Դամասկոսի իշխանութենէ. եւ այսպէս ի բարեկամութենէ զարծել էր թշնամի Ֆրէտէրիկի:

Երբ երկպառակութեամբ առաքեալ երկու Ֆրանսիականք ծասին, խաչակիրք ի բոց առեալ զԳերմանացիս, զՃենուացիս եւ զՊիղացիս՝ հեռացան ի կայսրէ, որ գտանուէր ի Ճաֆա ընդ 800 ապակոս եւ 1000 հետեւակս. Եզիպտոսի եւ Գամասկոսի սուլթանաց բանակքն օթակայած էին իւր զօրաց շուրջն: Երկու յիշեալ սուլթանաց սիմեանց համար ունեցած նախանձն, Ֆրէտէրիկի եւ Քամրէն ընդ իրեարս յղացած անձնական յարգանքն հաւանականարար եղեն առիթ մի յանկարծական պատահարքի: Ի 18 Փետրվարի 1229ի սուլթանն եւ կայսրն հաստատեցին տասնամեայ զինադաւ, որոյ զօրութեամբ Երուսաղէմ, Բէթլէհէմ, Նազարէթ, Բամա եւ վերջապէս Երուսաղէմս թագաւորութիւնն թողուեց քրիստոնէից այնու թէ ութեամբ՝ զի վերջինքս ունենան իրաւունք վերականգնել կործանեալ ամրոցքն, իսկ սուլթանն չունենայ իրաւունք կառուցանել նորն: Քրիստոնէայք խոստացան պահել մզկիթքն եւ թոյլատրել մահմետականաց զալ յուխտ սուրբ վայրաց, զոր յարգեն հանգոյն քրիստոնէից, թէ եւ մուսուլմանք պիտի մտանէին անդ անդէն եւ չընակէին Երուսաղէմ:

Ի 17 Մարտի 1229ի, 42 տարի Երուսաղէմս առամանէն զկսի Ֆրէտէրիկ Բ. մտաւ անդ, բայց կրբկին զժառութիւն չստեղծու պատճառաւ ներկայ չը գտնուեցաւ պատարագին, թէ եւ չը կամենալով հրաժարուի իւր իրաւունքէն, երբ կատարեցաւ պատարագ՝ զնաց յեկեղեցի եւ առնելով թագն, որ զրուած էր սեղանի վերայ՝ զրաւ ի զլուխ իւր: Երկրորդ օրն Կեսարիոյ եպիսկոպոսն խափանեց բոլոր եկեղեցեաց ժամերգութիւնն: Պատրիարքի առ արալն ուղղեալ մի նամակն աւանդեալ մեզ արժանահաւատ Մատիէօ պատմագրից, հաստատում է, որ հոգեւորականի այդպիսի վարվեցողութեան պատճառն էր իւր ինքնասիրութեան վիրաւորելին, ըստ որում Ֆրէտէրիկ իրեն ևեա չէր խորհրդակցել: Տաճարականք, որոց կարգապետն էր յայնժամ Պետրոս Մօնտէղլէ, յայտնել էին մի մասնաւոր ատելութիւն կայսեր դէմ՝ հաւատում են անգամ՝ որ մի օր զրեցին Քամրի, թէ զիւրաւ կարող էր ձերբակալել զիւրոյ, նորա ի Յարգանսն ուխտագնացութեան ժամանակ, սակայն սուր-

Լով շնորհուէն Բուերիոյ զբուժեմն տուաւ իւր եղբոր Լէօպօլդին Այդ միջոցում շնորհիւս մեռանելով, իւր եղբայր Գուելմֆոսն սկսաւ պատերազմել կայսեր հետ. եւ թէպէտ յաղթուեցաւ, բայց ծնունդ տուաւ երկու կուսակցութեանց. սորա էին Գուելմֆանք, որք իւր կողմակիցքն էին, եւ Գիպիւնանք, որք կայսեր կողմն էին: Այս երկու կուսակցութիւնք, որք լցրին Գերմանիան եւ Խապիան արիւնհեղութեամբք եւ կոտորածօք, սեւեցին գարեւոր ժամանակ՝ չնայելով որ վերգրուել երկու տանց շառաւիղքն ընտանի սպառուած էին: Մ. Թ.

Յանն զայրացեալ ընդ այս գործ մասնութեան՝ յղեց նամակն կայսեր, որ իրազիկ լինելով բուն կերպիւ եւ սաստիութեամբ սկսաւ վարուիլ տաճարական ասպետաց հետ, խափանեց նոցա մուտք ի սարբ քաղաքն, ի չիք դարձրաւ նոցա զինուորական կարգաց մասնաւոր զօրքն: Յրէտէրիկ Բ. յանձնելով տէրութիւնն Քիշար Ֆէլէնժէր իւր մարաշխտօտին, մտաւ ի նաւ ի 17 Մայիսի 1229 վերադառնալ ի Բրէնդ:

1259:

Կայսեր զնալէն զինի, Երուսաղէմայ տէրութեան մեծամեծք չկամեցան հնազանդել մարաշխտօտին. զովաւ երկիրն զամփոփուեց յանիշխանութիւն եւ պապն քարտեց մի նոր խաչակրութիւն: Նաւարայի թագաւոր եւ Շամբայնի կոմս Թիրօզն, Բրըմայնի, Նըվիլի, Բարի կոմսն եւ այլ Գաղղիոյ Վասար խոստացան մասնակցել այդ արշաւանաց, որոց հրամանատար լինելու էր վերստին Յրէտէրիկ Բ. բայց ի 1259 ամի հասանելով ի Ղան հանուրց ժամատեղին ընդունեցին կոնդակ պայպից, որ հրամայէր բաժանուիլ ի կայսրէ, զի նոր դժտութիւնք էին տեղի ունեցել. ոմանք հրնազանդեցին այս հրամանիս, այդ ժամանեցին ի Պաղեստին ընդ որս եւ Նաւարայի թագաւորն. իսկոյն լուծեցին խաղաղութիւնն, որ արել էր կայսրն Այուբեանց հետ եւ խաղացին ի Յոպպէէ յԱսկարն, բայց ի 15 Նոյեմ. յանզղատատ ըմբռնուելով ցիր եւ ցան եղնն եւ երկու կոմսք ձերբակալ եղին: Եւ որովհետեւ վերստին մի քաղաքական պատերազմ էր ծագել Եղիպտոսի եւ Գամասկոսի սուլթանայ մէջ, ըրբիստանայք, որք նայնպէս հերձեալ էին ի կուսակցութիւնս, միացան, ոմանք Գամասկոսի արքայն, այլք Եղիպտոսի սուլթանի հետ, Տաճարականք առաջնոյն եւ Ասպնջականք երկրորդին: Երուսաղէմ, որ մետասան ամաց ի վեր Քրիստոնէից վերաբերէր, վերստին անկաւ ընդ իշխանութեամբ Տաճիաց:

Այդ միջոցին երևան եկաւ մի նոր թագաւոր Երուսաղէմայ, այդ էր Բաուլ, տէր Կուվրի. որ ամուսնացել էր ընդ Ալեքսի դստեր Հենրիկոս Շամբայնի արքային Երուսաղէմայ, որք Հուդի Կիպրոսի թագաւորին. սեզունք յանձնեցին նմա կառավարութիւնը պահելով միայն Կոնրադ Գ.ի Յրէտէրիկի որդւոյ իրաւունքն: Ասկարն այդպիսի մի թագաւոր, որոյ թագաւորութիւնն չկար արեգական ներքոյ, ճեպով թագեց սուրբ երկիրն լրանելով իւր ամուսինն եւ թագն:

Մի տարուց յետոյ Նաւարայի թագաւոր Քիշարն եղբայր Հենրիկոս Գ.ի արքային Անգղիոյ ժամանեց ի Պաղեստին, բայց սրովհետեւ չկարողացաւ համոզել երկու կարողն ի հաշտութիւն, բուսականացաւ միայն անել մի կարգադրութիւն սուլթանաց հետ, որով Երուսաղէմ, Ասկարն եւ Տիրէրիս մնաց ըրբիստոնէից. Քիշար յանձնեց այդ քաղաքը Յրէտէրիկոս Բ.ի պաշտօնէից:

Մի նոր հակառակորդ Էանդիսացաւ յասպարիկի ընդդէմ քրիստոնէից նոր հակառակորդ մի՛ որոյ անունն անգամ չգիտէին. զա էր Խորասանեան ցեղն, բնակիչք Կասպեան ծովու եւ Հնդկաստանի մէջ եղեալ մի տէրութիւն, որին վախճան էին տուել Մոնղոլք. առաջնորդութեամբ ճէլալէդտինի իւրեանց վերջին թագաւորի որդւոյ զուրս էին եկել իւրեանց հայրենիքէն իւրեանց կանանց, մանկտեաց եւ խաշանց հետ, ու կորուսանելով իւրեանց իշխանն՝ ի Միջագետս հասել էին ի Սիրիա: Եղիպտոսի սուլթան Սալէհն տեսանելով, որ քրիստոնեայք առաւել համակրութիւն են յայտնում իւր խոյսեան Գամասկոսի սուլթանին, ստիպեց նորանկնեքը մարտել սուլթանի եւ նորա զաշնակցաց հետ: Խորասանեանք աւերելով իւրեանց մտած երկիրներն առաջացան զէպ Երուսաղէմ եւ առին այդ քաղաքի ի 17 Սեպտեմ. 1244, կողոպտեցին կործանեցին սուրբ գերեզմանն, բացին թագաւորաց շիրիւնքն եւ այրեցին ոսկերքն: Ով որ ի բնակչաց Երուսաղէմայ պատշաճ չէր ստրկային ծառայութեան՝ անգթարար խողխողուեց: Քրիստոնեայք միանալով Գամասկոսի եւ Եղիպտոս սուլթանին հետ վերստին մի մեծ ջարդ ընդունեցին Հոկտ. 18 ին մի եւ նոյն ամի. այդ պատերազմի մէջ կորան 512 տաճարականք, 523 ասպետք որոյն Յովնանուս եւ 16,000 հետեւակրք, միայն 500 տաճարականք, 26 ասպնջականք եւ 5 Թեւոտնեան ասպետք մաղապուրծ փախան:

Մի նոր հակառակորդ Էանդիսացաւ յասպարիկի ընդդէմ քրիստոնէից նոր հակառակորդ մի՛ որոյ անունն անգամ չգիտէին. զա էր Խորասանեան ցեղն, բնակիչք Կասպեան ծովու եւ Հնդկաստանի մէջ եղեալ մի տէրութիւն, որին վախճան էին տուել Մոնղոլք. առաջնորդութեամբ ճէլալէդտինի իւրեանց վերջին թագաւորի որդւոյ զուրս էին եկել իւրեանց հայրենիքէն իւրեանց կանանց, մանկտեաց եւ խաշանց հետ, ու կորուսանելով իւրեանց իշխանն՝ ի Միջագետս հասել էին ի Սիրիա: Եղիպտոսի սուլթան Սալէհն տեսանելով, որ քրիստոնեայք առաւել համակրութիւն են յայտնում իւր խոյսեան Գամասկոսի սուլթանին, ստիպեց նորանկնեքը մարտել սուլթանի եւ նորա զաշնակցաց հետ: Խորասանեանք աւերելով իւրեանց մտած երկիրներն առաջացան զէպ Երուսաղէմ եւ առին այդ քաղաքի ի 17 Սեպտեմ. 1244, կողոպտեցին կործանեցին սուրբ գերեզմանն, բացին թագաւորաց շիրիւնքն եւ այրեցին ոսկերքն: Ով որ ի բնակչաց Երուսաղէմայ պատշաճ չէր ստրկային ծառայութեան՝ անգթարար խողխողուեց: Քրիստոնեայք միանալով Գամասկոսի եւ Եղիպտոս սուլթանին հետ վերստին մի մեծ ջարդ ընդունեցին Հոկտ. 18 ին մի եւ նոյն ամի. այդ պատերազմի մէջ կորան 512 տաճարականք, 523 ասպետք որոյն Յովնանուս եւ 16,000 հետեւակրք, միայն 500 տաճարականք, 26 ասպնջականք եւ 5 Թեւոտնեան ասպետք մաղապուրծ փախան:

ԳԼ. ՈՒԹԵՐՈՐԴ.

ՎՊԻՍԻՒՄ ԼՊԻՍԻՒՄ.

Լուդովիկոս Բ. Առաջին, հայր սրբոյն Լուդովիկոսի Աւինյոն քաղաքի պաշարմանէն զինի երբ վերադառնայր ի ֆարիզ, մի սաստիկ հիւանդութեան ենթարկուելով մեռաւ յ7 Հոկտ. 1226 ամի: Մեռնելէն յառաջ, իմանալով իւր կենաց փախճանն սկսաւ ի կարգ ածել իւր գործերն. յայտնեց տէրութեան աւագաց որ իւր կամին է՝ զի իւր ամուսին Բլանշ Կաստիլիէն լինի խնամակարուհի տէրութեան մինչ իւր սրբոյ Լուիի յարրունս հասանելն, զի նա յայնժամ երկուտասանամեայ էր: Արքայի մահուանէն զինի Բլանշ՝ խոնհեալ, խելացի եւ առաքինի թագուհին լաւ զգալով թէ որքան աղետաբեր է ժամանակի կորուստն, փութացաւ օժանել զԼուի ի 20 Նոյեմ. 1226 ամի: Թէ եւ ի հանդիսի չկային երեւելի իշխանք, սակայն թագուհին ի նկատի ունենալով զանդազանաց չարաբաստիկ արգասիքն չսպասեց Օժման իրաւունքն սրտակամէր Հռեմսի արքեպիսկոպոսին, բայց նորա վիճակն ի պարագան գտանուելով՝ Սուասոնի եպիսկոպոսին անկաւ այդ պատիւը՝ ժանձրութիւն չը պատճառելոյ աղաղաւ, այս միայն ասեմք, որ արաբութիւնն վերջանալէն յետոյ նորատի արքայն՝ որ այդ պարագայում զիտէր կշուել իւր իշխանութիւնն նստաւ յաթոռ պաճուցեալ վայելչայէս. եպիսկոպոսն զրաւ ի ձեռն նորա զաւագանն եւ արդարութեան աջն, բոլոր հանդիսականք եկին հաւատարմութեան երգումն տալ ինքն Լուդովիկոս զողորջում էր այն բառերս արտաբերելով — « երդում, որ իմ իշխանութիւնս ընդ միշտ գործ դնեմ ի փառս Աստուծոյ, ի պաշտպանութիւն Ս եկեղեցոյ եւ ի բարօրութիւն հպատակացս: » Եւ ըստ չորրորդ կանոնաց Լատրանի ժողովոյն Լուի Թ. երգուեց բնաջինջ առնել բոլոր հերետիկոսքը:

Բլանշ Կաստիլի այն իշխանուհին է, որոյ խոնհումեան, ժրութեան, գործունէութեան, քաջութեան յիշատակն պիտի յանձնեանք եւ յարգելիք հանդիսանայ ի Վաղղիացիս: Նորա միակ հոգն էր պաշտպանել պետութիւնն ի խռովութեանց, եղծանել իւր սրբոյ թշնամեաց զիտաւորութիւնքն եւ նմին բազում բարեկամս գտանելոյ: Իւր սրատես սիրքն քաջ անդեկացաւ թէ մօտ էր մի ապստամբութեան ճպթիւն.

ուստի փութաց անաշն առնալ: Ըմբոստաց զլիաւորքն էին Շամպայնի դուքս Իլիքոզ Գ. ն, Բիէր Բրըթայնի Մօկլէրի (վաստ մարդ) մակնուանեալ դուքսն, Մարշի կոմս Հուզուզիյնեան, որ ամուսնացել էր Յովնանէս Անեկիւր Անդղիոյ թագաւորի որդ կնոջ հետ:

Բլանշ երբեմն իւր մտաց ազդեցութեամբ, երբեմն իւր քաջք եւ սարգասէր վարուք յաղթեց այդ ամենին: Շամպայն կոմսն, որ առաջինն էր եղել ապստամբութեան զրօշակ պարզօղն, զարծեալ առաջինն եղել հնազանդօղ:

Իրաց վիճակն ի խաղաղութեան գտանուելով, թագուհին սկսաւ մտանել ի բանակցութիւն Ֆրէտէրիկ կայսեր հետ, որ խոստացաւ յարակցութիւն չառնել Վաղղիոյ դէմ Անդղիոյ արքային հետ:

Թէպէտ եւ պետութեան զործոց հոծութիւնն եւ բազմութիւնն ի զբաղման ճգէին խնամակարուհին, սակայն իւր զգօնէութեամբ ժամանակ էր գտանում զատախարակել իւր որդին, ժամանակակից պատմագիրք զլացան աւանդել մեզ ո՛վ էր Լուիի գաստիարակն, միայն զիտեմք ի գրութիւնս պարոն Ժուանովիլի ժամանակակից մատենագրի եւ խորհրդակցին Լուդովիկոսի, որ զշտոյն օչինչ չը խնայեց հայնայնի իւր որդոյն ընդունակ եւ առաքինի անձինք: Խնամակարու այդ զլիաւոր նկրտումներն էին ազդել նորատի արքայի հոգւոյ մէջ Աստուծոյ յարգանքն եւ խկական առաքինութիւնքն: Չիդ տարիներ Լուի իւր մտաց մէջ ըմբռնեց եւ յիշեց իւր մօր այս խօսքն, որ ի պատանեկութեան իւր ասել էր. « Արգեակ, ծընար դու թագաւոր, սիրեմ զբեզ մի ճշմարիտ մօր գորովանօք, բայց նախամեծար համարիմ տեսանել մահդ. քան մի մահացու մեղք գործելը »:

Ի մտացման չտուին նստել զիտութեանց ուսումնայն դարուց իմացածին չափ, զի զիտութիւնք զեռշատ չափաւորեալ էին. զալով պատմական ճիւղին, զիտէր միայն իւր նախորդ թագաւորաց պատմութիւնքն, որ բաղէին թագաւորութեան յատուկ ժամանակագրութիւններից: Իրր մեծ զրուսաւանք ներքողն զԼուի՝ զի զիտէր նա զրել (ըստ որում այն գարու մեծ իշխանք անգամ իւրեանց անունն ստորագրել չզիտէին), այլ եւ հասկանում էր Սուրբ Գրո Լատինական:

(ՇՊԻՆՆԷԼԷ).
Թ. Ն. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ